

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ МІЖ СОБОЮ ТА З ІНШИМИ МОВАМИ

---

*Аскерова І. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНОГО ОБСЯГУ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ СЛІВ-ВІДПОВІДНИКІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Стаття присвячена контрастивному описові значеннєвої структури деяких лексичних корелятивів іншомовного походження в українській та польській мовах.

Ключові слова: семантичний обсяг, семантична структура, внутрішня форма, корелят, когнат.

Ідентичність значень у різних мовах, як відомо, – це, радше, виняток, ніж норма. Повний семантичний збіг стосується лише особових та географічних власних назв, наукових і технічних термінів, назв місяців і днів тижня, а також числівників, оскільки конституюють перелічених тематичних груп характеризуються однозначністю. Полісемічні ж слова у мові повних еквівалентів практично не мають [4, с. 305]. Невідповідність обсягу значень лексичних корелятивів більшою мірою притаманна генетично віддаленим мовам. Однак, як свідчать контрастивні дослідження лексичної семантики близькоспоріднених (зокрема слов'янських) мов, у їхньому словниковому складі можна виділити корпус лексичних паралелей, семантичне наповнення яких варіюється й повністю не збігається.

Зауважимо, що зіставлення денотативного обсягу слів-когнатів у близькоспоріднених мовах має свої особливості, пов'язані зі складністю виявлення зовнішньо прихованих відмінностей й нюансів у їхній семантичній структурі. Невідповідність семантичного обсягу лексичних паралелей стосується як слів спільнослов'янського (праслов'янського) походження, так і запозичень з різних мов.

Об'єктом аналізу пропонованої розвідки є кореляти української та польської мов, які становлять лексичні запозичення в обох мовах, що

походять від одного етимона, а **предметом** – їхня семантична структура, походження й внутрішня форма.

Матеріалом дослідження слугували лексикографічні джерела: Кононенко І., Співак О. “Українсько-польський словник міжмовних омонімів та паронімів” [2], “Етимологічний словник української мови” [3], Борись В. “Słownik etymologiczny języka polskiego” [4], словники іншомовних слів польської та української мов [1; 5]. У якості ілюстрацій принагідно використано матеріали Національного корпусу польської мови.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу показав, що у корпусі українсько-польських лексичних паралелей можна виділити кілька груп.

1. Моносемант в українській мові ~ полісемант у польській мові. Перший тип репрезентують наступні пари відповідників. **Алея** – **aleja**: обидва слова зводяться до французького *allée* ← *aller* ‘іти’ й означають дорогу в парку чи в саду з посадженими обабіч деревами. Польський корелят має об’ємнішу семантику, оскільки використовується на позначення широкої і довгої вулиці міста (найчастіше виступає у назві вулиці), пор. *Aleje Jerozolimskie. Mieszkać przy Alei Komisji Edukacji Narodowej* [СМО, с. 18; СІС, с. 53].

Пара корелятивів **аромат** – **aromat** має спільний сенс ‘приємний, ніжний запах’, пор. *Аромат квітів, парфумів. Aromat świeżych owoców*. Польська лексема має ширший значеннєвий обсяг, оскільки означає концентрований розчин, есенцію, а також різні ароматичні суміші та добавки до випічки [СМО, с. 20; СІС, с. 113], пор. *Uczestnicy mają “odgadnąć rzeczy” za pomocą dotyku (np. ziarna, metal, wełna, woda, papier, dłonie innej osoby) lub za pomocą powonienia (przyprawy, owoce, perfumy, aromaty do ciast itp.)*. Провідна семантична риса ‘приємний запах’ пояснюється внутрішньою формою порівнюваних корелятивів, що зводяться до гр. *arōma* (*arōmatos*) ‘запашні трави’.

Спільне значення для пари відповідників **аматор** – **amator** – це ‘той, хто охоче займається чим-небудь (музикою, художньою творчістю, технікою та ін.), не маючи спеціальної фахової підготовки’ (*Художник-аматор. Аматор астрономії. Amator malarz*) ← лат. *amator* ‘любитель’ ← *amare* ‘любити’. Семантичний обсяг польської лексеми містить ще кілька ЛСВ: ‘любитель чогось’, ‘особа, яка виконує щось невдало’ (*Biuro znalazło się w rękach amatorów*), ‘охочий щось прибдати’ (*Coraz mniej jest amatorów na mieszkania w wielkiej płycie*). Ці контексти характерні передусім для розмовної польської мови [СМО, с. 18; СІС, с. 64]. Зауважимо, що найчастіше польське слово використовується власне у значенні ‘любитель чогось’, пор.: *Amatorzy klikania myszą mogą skorzystać z nakładek. W miarę narastania zadłużenia kraju import ograniczono do minimum. Stracili na tym zarówno amatorzy kawy, jak i cytrusów, które bywały w sklepach głównie w okresie przedświątecznym. Ojciec mój, amator włoskich restauracji, choć też w tym ujęciu wiązał się z dawnymi*

czasami, musiał obudzić w Campillim weselsze skojarzenia. Nie wiedziałem, żeś ty taki amator świeżego powietrza.

Лексеми **флакон** – **flakon** походять з французької мови й означають невеличку пляшечку, переважно для парфумів, ліків тощо, пор. *Флакон з одеколоном. Порцеляновий флакон. Flakon perfum* [СМО, с. 287; СІС, с. 941]. У польській мові лексема має також зміст ‘висока і зазвичай вузька ваза для квітів’, пор. *Kot przewrócił flakon z goździkami. Dostałaś piękny bukiet kwiatów i chciałabyś jak najdłużej cieszyć nim oczy? Ponacinaj ukośnie końce łożerek kwiatów i wstaw je do wazonu z zimną wodą. Po kilku dniach, kiedy zaczną więdnąć, wrzuć do flakonu tabletkę aspiryny. Odżyją!"*

Обидва слова-відповідники **допінг** – **doping** прийшли до української та польської мов з англійської *doping* ← *dope* ‘давати / вживати наркотики’. Їх об’єднує спеціальне значення ‘фармакологічні та інші засоби, які різко стимулюють фізичну та психічну активність організму’ (*Застосовувати допінг у спорті заборонено. W wyniku przeprowadzonych testów wykryto kolejne przypadki stosowania niedozwolonego dopingu*). Семантичний обсяг польської лексеми є ширшим за рахунок вторинного, переносного сенсу аналізованого слова ‘підтримка, підбадьорення з боку вболівальників під час гри’ (*Ogłuszający doping publiczności. Doping i zaangażowanie kibiców na ogół nie wykraczały poza przyjęte kanony*). Пор. також значення похідного вербатива *dopingować* ‘уболівати’, що є синонімом до пол. *kibicować* [СМО, с. 82; СІС, с. 389].

Слід зазначити, що лексема *doping* у сучасній польській мові співвідноситься не лише зі сферою спорту, а й уживається на позначення стимулу взагалі, заохочення до подальших дій, пор.: *Dane potwierdzające boom konsumpcyjny w USA odebrano natomiast dobrze, jako doping do kupowania akcji czołowych korporacji amerykańskich. Taki sukces to nagroda za ciężką pracę, a także doping do dalszego wysiłku. Dla mnie to zaszczyt i doping do dalszej pracy.*

Зворотні приклади, у яких польському моносеманту відповідав би український полісемант, трапляються значно рідше. Серед зібраного фактичного матеріалу такий тип семантичних відношень характерний для наступної пари слів. Українська лексема **аварія** має кілька значень: ‘пошкодження, вихід з ладу машини, пристрою’ (*Аварія двигуна*), ‘дорожня катастрофа’ (*П’яні водії – найчастіша причина дорожніх аварій*) [СМО, с. 16]. У морській термінології словосполучення загальна *аварія* означає шкоду, навмисно завдану суднові чи вантажеві задля порятунку при надзвичайній ситуації. У переносному сенсі лексема виражає зміст ‘крах, невдача, нещастя’ [СІС, с. 15]. Польське слово **awaria** збігається з українським лише в першому значенні, пор. *Awaria potry / sieci elektrycznej*. У словниках супроводжується кваліфікатором *технічне*. На позначення автомобільної аварії у польській мові функціонує *wypadek samochodowy (drogowy)*, або запозичене з англійської *kraksa*. В українській та польській

мові аналізовані відповідники становлять запозичення з італ. *avaria* ← ‘*awarīja* ‘пошкодження корабля чи вантажу ← ‘*awar* ‘школа, пошкодження’.

2. Полісемант в українській мові ~ полісемант у польській мові (що різняться за кількістю ЛСВ).

В українській мові лексема *адент* використовується зі значенням ‘прибічник, послідовник якогось учення або ідеї’ (*Завзятий адент. Адент формалізму, модернізму*) й супроводжується кваліфікаторами *переносне, книжне* [СМО, с. 17; СІС, с. 31]. Застарілий сенс аналізованого слова – ‘посвячений у таємниці якогось учення, секти’ тощо [СІС, с. 31]. У подібних контекстах уживається й польський відповідник, пор. *Adept psychoanalizu, nurtu filozoficznego*. Крім того, польська лексема виражає зміст ‘людина, що вивчає якусь спеціальність, починає працювати за якоюсь професією, в якомусь напрямі мистецтва’, пор.: *Młodzi adepci wiedzy wojskowej, zarówno chłopcy jak i dziewczęta, stanęli na wysokości zadania. Zapewne najbardziej niepokieszeni będą adepci jazdy figurowej, którzy piruety będą kręcić bez podkładu muzycznego*. Обидва кореляти латинської генези ← *adeptus* ‘той, хто чогось досяг’ ← *adipisci* ‘досягти’.

Цікавою з точки зору походження та семантичного наповнення є пара слів-відповідників *акорд* – *akord*. Згідно з інформацією, поданою в лексикографічних джерелах, до української мови лексема прийшла з італійської, а до польської мови – з французької. Можливо, різні шляхи запозичення вплинули на відмінності в їхньому денотативному обсягу. Спільним змістом для обох лексем є ‘гармонійне поєднання кількох музичних звуків або голосів’ (*Гучні акорди. Звучать акорди. Akord harmoniczny*). Досліджувані відповідники виражають також подібний переносний сенс ‘важлива подія або момент чого-небудь’ (*Останній акорд студентського життя. Kapitulacja była ostatnim akordem wojny*).

У семантичній структурі польської лексеми міститься ще один ЛСВ, який не властивий цій лексемі в українській мові, а саме: ‘відрядна праця’, тобто така система праці, при якій оплата належить за конкретне виконане завдання, пор. *Wolę pracować na akord: im więcej zrobię, tym więcej zarobię. U Andrzeja szwaczki szyją na akord* [СМО, с. 17; СІС, с. 43]. Така амплітуда семантичних коливань може пояснюватись внутрішньою формою лексем, утворених у середньолатинській мові на базі іменника *accordium* ‘згода; угода, договір’.

Запозичені з латини лексичні кореляти *вірш* – *wiersz* позначають в українській та польській мовах основну одиницю віршованого ритму (*Олександрійський вірш. Przeczytaj pierwsze wiersze tego poematu*), а також цілий поетичний твір (*До збірки ввійшло п'ятдесят віршів. Wiersz do ukochanej*). Однак польське слово вживається також на позначення кількох слів, літер або інших знаків, написаних чи надрукованих в одну лінію (*Zacząć pisać od nowego wiersza*, тобто почати писати з нового рядка). Наявність у семантичній структурі польської лексеми зазначеного ЛСВ пояснюється її

походженням, адже латинське *versus* означає 'лінія, риска, рядок' [СМО, с. 54; СІС, с. 221].

Українську лексему *есенція* з її польським відповідником *esencja* поєднують значення 'концентрований розчин легкої органічної речовини', 'леткі ефірні олії, добути з рослин' (*Оцтова / квіткова есенція. Esencja cytrynowa. Te perfumy stanowią ciekawą esencję składników*). Польський корелят використовується також на позначення настою чаю, тобто заварки, пор.: *U nas, w Galicji, na imbrykach, w Krakowie zwanych sagankami, w porcelanowych czajniczkach, w sagankowym szumie gotującej się wody, dochodziła mocna esencja. Kiedy rozlewało się ją do filiżanek - w całym domu rozkosznie pachniało herbatą*. Крім того, лексема також означає 'суть чогось', пор.: *W tych kilku zdaniach zawarta została esencja publicznej debaty na ten temat*. Наявність останнього ЛСВ можна пояснити первинним значенням етимона, оскільки обидві аналізовані лексеми походять від лат. *essentia* 'суть' [СМО, с. 88; СІС, с. 431].

Таким чином, у словниковому складі української та польської мов існує значна кількість генетично споріднених лексичних одиниць іншомовного походження, семантична структура яких повністю не збігається. Найбільш "об'ємними" за своїм семантичним наповненням виявилися польські лексеми, як правило, латинської генези. Поясненням цього може бути той факт, що польська мова протягом кількох століть перебувала у сфері впливів латинської мови та культури. Крім того, розбіжності у значенні деяких лексичних когнатів спричинені тим, що в одній з мов запозичені слова розширюють свою семантику і сферу функціонування, набуваючи переносних сенсів, не властивих мові-джерелу.

Для українців, які вивчають польську мову, і, навпаки, для поляків, які вивчають українську, при вживанні аналізованих лексем у мовленні найважливішим індикатором їхньої семантики має бути лексична сполучуваність.

Л і т е р а т у р а :

1. *Аскерова І. А.* Семантичний обсяг українсько-польських лексичних корелятивів спільнослов'янського походження // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 9. – Випуск 5 : збірник наукових праць / за ред. В. І. Гончарова – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 293 с. – С. 7-15.
2. *Гак В. Г.* Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков). – М. : Книжный дом "Либроком", 2010. – 264 с.
3. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство в Україні: здобутки і перспективи // *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury.* – Olomouc, 2006. – С. 15-22.
4. *Кочерган М. П.* Основи зіставного мовознавства : підручник. – Академія, 2006. – 424 с.
5. *Манакін В. Н.* Сопоставительная лексикология. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

6. Манакін В. М. Лексика української та інших слов'янських мов у зіставному вивченні // *Ucrainica II. Současna ukrajinstika. Problémy jazyka, literatury a kultury.* – Olomouc, 2006. – С. 37-44.

Джерела :

1. СІС – Словник іншомовних слів / за ред. Л. Пустовіт. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
2. СМО – Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів та паронімів. – К. : Вища школа, 2008. – 343 с.
3. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7-ми тт. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982-2002. – Т. 1-5.
4. Boryś – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. – 864 s.
5. SWO – Słownik wyrazów obcych [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://portalwiedzy.onet.pl/polszczyzna.html>
6. Національний корпус польської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.nkjp.pl>

Анотація

Стаття посвячена контрастивному описанню семантичної структури деяких лексических корелятів іноязычного походження в українському і польському мові.

Ключевые слова: *семантический объем, семантическая структура, внутренняя форма, коррелят, когнат.*

Annotation

This article is devoted to contrastive description of lexical correlants semantic structures of foreign origin in ukrainian and polish languages.

Keywords: *semantic volume, semantic structure, inner form, correlant, cognant.*

Бондаренко О. М., Радзієвська О. В.
Слов'янський державний педагогічний університет

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Стаття присвячена дослідженню проблеми перекладу англійських фразеологізмів. Автори визначають поняття “фразеологізм”, розглядають класифікацію фразеологізмів та різні варіанти їх перекладу.

Ключові слова: *фразеологізми, ідіоми, класифікація, переклад, біблеїзм, стійкі сполучення.*

Фразеологізми – одна з універсальї мовлення. У них знаходимо відображення історії народу, своєрідність його культури та побуту.